

УДК 615.324

ФАРМАЦЕВТИКАЛЫҚ ДӘРІЛІК ФОРМАЛАР ҮШІН ТАМАҚ АУРУЛАРЫН ЕМДЕУДЕ ДӘРІЛІК ӨСІМДІК ШИКІЗАТЫН ҚОЛДАНУ

САПАРӘЛІ БАЛҒЫН МАРАТҚЫЗЫ

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің магистранты

Ғылыми жетекші - УТЕГЕНОВА ГУЛЬНАРА ИСКАКОВНА

Шымкент, Қазақстан

Түйіндеме: Мақалада тамақ ауруларын емдеуде дәрілік өсімдік шикізатын, атап айтқанда дәрілік сәлбен (*Salvia officinalis*) және жалаң мия (*Glycyrrhiza glabra*) өсімдіктерін қолданудың фармацевтикалық аспектілері қарастырылады. Өсімдік шикізатынан алынған дәрілік нысандар, олардың фармакологиялық әсері және одан әрі әзірлеу перспективалары ұсынылған.

Түйінді сөздер: дәрілік өсімдіктер, дәрілік сәлбен, жалаң мия, тамақ аурулары, дәрілік формалар.

Тамақ аурулары халық арасында кең таралған және көп жағдайда көпсатылы әрі кешенді емдеуді талап етеді. Тонзилит және фарингит атты тамақ аурулары жоғары тыныс жолдарының инфекциясының пайда болуына әсер етіп, күрделі асқынуларға алып келуі мүмкін.

Қазіргі таңда жедел тамақ ауруларының емдеу қиындығы жаңа дәрілік препараттарды ұсынуға жол ашуда. Көптеген дәрі-дәрмектер ұзақ уақыт қолдану барысында жанама әсерлердің пайда болуына әкеледі. Сонымен қатар, қолжетімді әрі эффективті болып саналатын антибиотиктерді қолданып емделу антибиотиктерге төзімді микроорганизмдердің жаңа штаммдарының пайда болуына әсер етеді. Сол себепті қазіргі уақытта өсімдік шикізаты негізінде дәрілік формаларды жасау үлкен сұранысқа ие болуда [1].

Дәрілік өсімдік шикізаты негізіндегі препараттардың белсенділік спектрі өте кең. Бұл препараттар аз уытты, микроорганизмдерге төзімділігі жоғары. Әрекеттің поливаленттілігіне байланысты олар микробқа қарсы әсерімен қатар қабынуға қарсы, вирусқа қарсы, саңырауқұлаққа қарсы, иммуномодуляциялық әсер көрсетеді. Өсімдік негізіндегі дәрілік заттарды жүйелік және жергілікті сипатта антисептикалық әсерді жүзеге асыру мақсатында тамақтың инфекциялық және қабыну ауруларын кешенді емдеуде қолданады.

Дәрілік өсімдік шикізаты көптеген биологиялық белсенді заттарға бай, оның ішінде флавоноидтар, иілік заттар, терпеноидтар, сапониндер, амин қышқылдары сияқты қосылыстарды атауға болады. Бұл биологиялық белсенді қосылыстар сулы немесе спиртті экстракттар алу кезінде үлкен мөлшерде экстракцияланады және тұндырмалар, сироптар, спрейлер секілді дәрілік препараттарда өзінің белсенділігін сақтайды [2].

Тамақ ауруларын емдеу және алдын алу мақсатында көп жағдайда дәрілік сәлбен, мия тамырынан жасалған тұндырмалар, сығындылар қолданылады. Дәрілік өсімдік шикізаты негізіндегі дәрілік заттарды пайдалану бактерияға қарсы препараттарды қолданудың жиілігін төмендетіп, тамақ ауруларының қайта пайда болуына жол бермейді.

Дәрілік өсімдік шикізаттарының ішінде бактерияға қарсы әсері бар өсімдіктердің бірі – дәрілік сәлбен. Дәрілік сәлбен (*Salvia officinalis*) - ерінгүлділер тұқымдасына жататын көпжылдық шөптесін өсімдік. Сәлбен шөбі ежелгі халықтар арасында тамақ және ауыз қуысы ауруларын емдеу мақсатында қолданыла бастады.

Дәрілік сәлбен негізіндегі дәрілік заттар қабынуға қарсы және бактерияға қарсы әсер көрсетеді. Бұл әсер құрамындағы эфир майлардың және флавоноидтардың болуымен байланысты. Сәлбен өсімдігін тұндырма ретінде ауыз қуысын шаю үшін және стоматит, қызыл иектің қанауы кезінде қолданады. Өсімдік құрамындағы иілік заттар шырышты қабықта

қорғаныш қабатын түзіп, оның жылдам емделуіне септігін тигізеді және тітіркендіруді азайтады [3].

Негізгі биологиялық белсенді заттар өсімдіктің гүлінде, жапырақтарында және сабағында шоғырланған. Өсімдіктің бұл бөліктерінде алкалоидтар, көмірсулар, майлар, гликозидтер, фенолды қосылыстар, стероидтар және терпеноидтар көп кездеседі.

Сәлбен өсімдігі «Шалфей Эвалар» соратын лингвальды таблеткалардың, «Шалфей» фито шайының, «Элакосепт» жинағының құрамына кіреді. Сонымен қатар, сәлбен сығындысы бірқатар кешенді дәрілік препараттардың құрамдас бөлігі болып саналады.

Жалаң мия өсімдігі фармацевтикалық тәжірибеде және халық медицинасында кеңінен қолданылатын ең құнды дәрілік өсімдіктердің бірі. Жалаң мия (*Glycyrrhiza glabra*) - бұл бұршақ тұқымдасына жататын, тамыры терең топыраққа бойлап өсетін, жуан ағаш тамырсабақты көпжылдық шөптесін өсімдік. Негізгі әсер етуші заттар - глицирризин қышқылы, флавоноидтар, сапониндер. Мия өсімдігі өзінің бай құрамына байланысты айқын қақырық түсіретін, қабынуға қарсы, антисептикалық әсерге ие, бұл оны жоғарғы тыныс жолдарының ауруларында және жұтқыншақ пен көмей аймағындағы қабыну процестерінде қолдануға тиімді етеді [4].

Практикалық медицина тұрғысынан маңызды болып саналатын - мия тамыры препараттарының қабынуға қарсы белсенділігі. Көп жағдайда глицирризин қышқылының және оның туындыларының жоғары қабынуға қарсы белсенділігі иммундық жүйеге ынталандырушы әсерімен және препараттарды қолдану аясын кеңейтетін улыцерогендік әсердің болмауымен біріктіріледі.

Глицирризин қышқылы және оның әртүрлі туындылары биологиялық белсенділіктің кең спектріне ие. Олар эстрогендік, қабынуға қарсы, жараға қарсы, аллергияға қарсы, ісікке қарсы, гепатопротекторлық, склеротикалық әсерге ие және вирусқа қарсы белсенділікті көрсетеді.

Жалаң мия өсімдігі дәрілік формалардың ішінен сироп, тұндырма ретінде қолданылады, соратын таблеткалардың құрамдас бөлігі болып табылады. Өсімдік тамырынан жасалған сығынды «Агисолд» сироп түріндегі дәрілік заттың, «Гинкостракт» биологиялық белсенді қосымшаның құрамына кіреді [5].

Қазіргі фармацевтика ғылымы тамақ ауруларын емдеудің қауіпсіз, тиімді және үнемді құралдарының көзі ретінде дәрілік өсімдік шикізатына тұрақты қызығушылықты көрсетуді жалғастыруда. Осыған орай, дәрілік өсімдік шикізаты әрі қарай жаңа дәрілік формаларды әзірлеуде фармакологиялық зерттеулердің негізгі объектілері саналады.

Дәрілік өсімдік шикізатын қолданудағы бірқатар перспективалық бағыттар бар. Соның ішінде синергетикалық қабынуға қарсы және қақырық түсіретін әсерге қол жеткізу үшін дәрілік сәлбен мен жалаң мия өсімдік шикізаттарын біріктіретін аралас дәрілік формаларды әзірлеу; белсенді биологиялық заттардың шығарылуы бақыланатын соратын таблеткалар немесе микрокапсуляцияланған сығындылары бар спрейлер сияқты ұзақ әсер ететін жаңа дәрілік формаларды жасау; дәрілік заттардың құрамын стандарттауға және тұрақтылығын жақсартуға мүмкіндік беретін белсенді заттарды алудың биотехнологиялық әдістерін енгізу секілді әдістерді атап кетуге болады.

Болашақта дәрілік өсімдік шикізаты негізіндегі дәрілік заттардың санын кеңейту, олардың құрамын стандарттау және әсер ету механизмін одан әрі зерттеу маңызды бағыттар болып табылады, бұл өз кезегінде фармацевтикалық ғылымның одан әрі дамуына және отандық нарықты тиімді табиғи құралдармен байытуға мүмкіндік береді [6].

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Панкрушева Т.А., Маравина И.Н., Медведева О.А., Чекмарева М.С. Исследования по разработке таблеток для рассасывания с азитромицином // Разработка и регистрация лекарственных средств. 2017. №2(19). С. 84-88.
2. Дронов И.А. Боль в горле: эффективность и безопасность таблеток для рассасывания // Вопросы практической педиатрии. 2011. Т. 6, №4, С. 95–97.
3. Пастушенков А.Л. Лекарственные растения и лекарственное растительное сырье с противомикробным действием как путь преодоления лекарственной устойчивости микроорганизмов к действию антибактериальных препаратов // Клиническая патофизиология. 2018. С. 20-24.
4. Ghorbani A., Esmaeilizadeh M. Pharmacological properties of *Salvia officinalis* and its components // Journal of Traditional and Complementary Medicine. 2017 (7). P. 433-440.
5. Орманов Н.Ж., Пернебекова Р.К., Орманова Л.Н., Жолымбекова Л.Д., Киргизбаева А.А. Биологическая активность и фармакологические свойства препаратов из корня солодки // Вестник КазНУ. Серия биологическая. 2013. №2 (58). С. 147-151.
6. Сагиндыкова Б.А., Мартынова И.А., Кадиршаева Н.Ш., Каюмова Ф.Ж. Фитотерапия заболеваний полости рта и горла // Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы хабаршысы. 2020. Т. 1. №4 (91). Б. 23-26.